

**Stowarzyszenie Wspierania Aktywności
Obywatelskiej „CIVIS SUM”**

MAJĄTEK SENIORA
Rozporządzanie majątkiem
– za życia czy na wypadek
śmierci?

Zielona Góra, wrzesień 2014

Wydawca:

*Stowarzyszenie Wspierania
Aktywności Obywatelskiej „CIVIS SUM”*

Opracowanie:

*Zespół doradców Biura Porad Obywatelskich
pod redakcją Doroty Kołkowskiej*

Korekta prawna:

adw. Przemysław Piątek

Korekta językowa:

Katarzyna Grabias-Banaszewska

Stan prawny na 15 września 2014 r.

egzemplarz bezpłatny

*Publikacja jest finansowana ze środków otrzymanych od Ministra
Pracy i Polityki Społecznej w ramach Rządowego Programu na
rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020.*

ISBN:

978-83-936640-7-8

Druk:

*Drukarnia APRINT Zielona Góra
tel. (48) 601 992 777, www.aprint.com.pl,*

Spis treści

Wstęp	4
Słowniczek	5
ROZPORZĄDZENIE WŁASNYM MAJĄTKIEM: ZA ŻYCIA, CZY NA WYPADEK ŚMIERCI?	6
DZIEDZICZENIE USTAWOWE	8
JAK SPISAĆ WAŻNY TESTAMENT?	11
CO NIE WCHODZI W SKŁAD SPADKU?.....	18
JAK UCHRONIĆ SPADKOBIERCÓW OD DZIEDZICZENIA DŁUGÓW?.....	20
ROZPORZĄDZENIE MAJĄTKIEM ZA ŻYCIA.....	21
• DAROWIZNA	21
• UMOWA DOŻYWOCIA.....	25
MAJĄTEK OSOBY UBEZWŁASNOWLIONEJ	29
PRZYKŁADOWE PORADY	30

WSTĘP

Nie rzadko przez całe życie gromadzimy majątek z myślą o tym, by stanowił on zabezpieczenie na starość. Niektórym ludziom udaje się zgromadzić znaczny majątek, dla większości jednak najważniejszym składnikiem majątku jest mieszkanie lub dom, w którym zamieszkują.

Wielu z nas przed śmiercią chce zdecydować o przeznaczeniu schedy po sobie dla konkretnych osób.

Niniejszy poradnik przedstawia możliwości rozdysponowania majątku za życia i na wypadek śmierci. Przedstawiamy w nim problemowe sytuacje, z jakimi spotykamy się najczęściej w naszej praktyce poradniczej w Biurze Porad Obywatelskich w Zielonej Górze. Nasz poradnik z pewnością nie wyczerpuje wszystkich trudnych sytuacji.

Jeżeli mają Państwo podobne, bądź inne problemy, zapraszamy do skorzystania z bezpłatnego wsparcia Biura Porad Obywatelskich w Zielonej Górze, al. Niepodległości 7a/5, tel. 68 454 82 47.

SŁOWNICZEK

Darowizna – umowa na podstawie której darczyńca zobowiązuje się do bezpłatnego świadczenia na rzecz obdarowanego kosztem swojego majątku. Jest to umowa jednostronnie zobowiązująca.

Dożywocie – umowa, która polega na tym, że właściciel nieruchomości przenosi jej własność na nabywcę w zamian za dożywotnie utrzymanie zbywcy i/lub jego osoby bliskiej.

Majątek – w sensie wąskim majątek to ogół praw majątkowych przysługujących podmiotowi prawa (tylko aktywa). W sensie szerokim majątek to zarówno aktywa jak i pasywa, czyli również obowiązki obciążające dany podmiot. W skład majątku nie wchodzi prawa osobiste, np. nazwisko.

Spadek – ogół praw i obowiązków majątkowych spadkodawcy, które z chwilą jego śmierci przechodzą w drodze dziedziczenia na jedną lub kilka osób.

Spadkobierca – osoba powołana do spadku. Spadkobierca ustawowy – osoba powołana do spadku z ustawy. Spadkobierca testamentowy – osoba powołana do spadku na podstawie testamentu.

Spadkodawca – osoba fizyczna, której prawa i obowiązki majątkowe przechodzą z chwilą jej śmierci na jedną lub kilka osób.

Wstępny – przodek danej osoby: rodzic, dziadek, babcia, pradziadek, prababcia.

Zstępny – każdy potomek tej samej osoby: dziecko, wnuk, prawnuk, itd.

Testator – spadkodawca, który sporządził testament.

ROZPORZĄDZENIE WŁASNYM MAJĄTKIEM: ZA ŻYCIA, CZY NA WYPADEK ŚMIERCI?

Majątkiem można rozporządzić:

1. za życia – zbywając go odpłatnie lub nieodpłatnie
2. na wypadek śmierci – poprzez testament.

Rozrządzić majątkiem na wypadek śmierci można tylko przez testament¹. Jeżeli nie sporządzimy testamentu lub testament zostanie uznany za nieważny, spadek odziedziczą spadkobiercy ustawowi.

Dziedziczenie polega na tym, że wskutek śmierci osoby fizycznej, jej prawa i obowiązki majątkowe przechodzą na jedną lub kilka osób. Spadkobiercy nabywają spadek z chwilą jego otwarcia, tj. z chwilą śmierci spadkodawcy². Dla ustalenia co wchodzi w skład spadku liczy się moment jego otwarcia, czyli chwila śmierci spadkodawcy.

Spadek tworzą wyłącznie prawa i obowiązki majątkowe o charakterze cywilnoprawnym (czyli nie administracyjnym, finansowym, podatkowym).

Spadek tworzą prawa majątkowe – np. własność (ruchomości i nieruchomości), co do zasady środki pieniężne, użytkowanie wieczyste, służebności gruntowe, własnościowe spółdzielcze prawo do lokalu mieszkalnego, oraz przede wszystkim wierzytelności, także przyznane rolnikowi decyzją należności z tytułu płatności obszarowej, płatności cukrowej etc. Spadek tworzą także obowiązki majątkowe czyli zwłaszcza długi będące odpowiednikami wierzytelności, w tym także koszty pogrzebu.

Nie wchodzi w skład spadku – nie dziedziczy się (wyliczenie nie ma charakteru wyczerpującego):

- prawa i obowiązki ściśle związane z osobą zmarłego: np. w umowie o dzieło – namalowanie obrazu przez artystę X, w umowie zlecenia – dokonanie czynności prawnej przez zleceniobiorcę, którego dający

¹ Art. 941 Kodeksu cywilnego z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. z 1964, Nr 16, poz. 93) [dalej – Kodeks cywilny].

² Art. 924 Kodeksu cywilnego.

zlecenie obdarza szczególnym zaufaniem, ponadto w razie śmierci przyjmującego zlecenie umowa zlecenia (wygasa)³, obowiązek alimentacyjny wynikający ze stosunków rodzinnoprawnych, renta, prawo dożywocia, służebność mieszkania, emerytura, renta, świadczenia z opieki społecznej (w zakresie świadczeń jeszcze niewymagalnych – to znaczy takich, których okres płatności jeszcze nie nadszedł. Świadczenia już wymagalne, ale jeszcze nie pobrane przez spadkodawcę podlegają dziedziczeniu, zadośćuczynienie za szkodę na osobie (spowodowanie kalectwa, choroby, uszkodzenie ciała) – chyba, że roszczenie spadkobiercy zostało uznane na piśmie, lub spadkodawca zdążył wytoczyć pozew za życia);

- prawa, które z chwilą śmierci spadkodawcy przechodzą na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami: np. suma ubezpieczenia, stosunek najmu lokalu, środki zgromadzone na rachunku członka otwartego funduszu emerytalnego⁴;
- spółdzielcze lokatorskie prawo do lokalu mieszkalnego;
- umowa agencyjna (umowa zawarta na warunkach zlecenia) – wygasa w przypadku śmierci agenta, wobec śmierci dającego zlecenie nie następuje jej wygaśnięcie;
- obowiązek zapłaty grzywien i kar pieniężnych orzeczonych względem spadkodawcy.

Przedstawienie zasad dziedziczenia rozpoczniemy od wyjaśnienia, co się stanie z majątkiem, jeżeli jego właściciel nie rozdysponuje go za życia ani nie spíše testamentu.

³ Art. 748 Kodeksu cywilnego.

⁴ Jeżeli w chwili śmierci członek otwartego funduszu pozostawał w związku małżeńskim, fundusz dokonuje wypłaty transferowej połowy środków zgromadzonych na rachunku zmarłego na rachunek małżonka zmarłego w otwartym funduszu, w zakresie, w jakim środki te stanowiły przedmiot małżeńskiej wspólności majątkowej. Wypłata pozostałych środków, niewykorzystanych w powyższy sposób, nastąpi na rzecz osób wskazanych przez członka funduszu (Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, Dz.U. z 2013, poz. 989).

DZIEDZICZENIE USTAWOWE

Dziedziczenie ustawowe polega na przejściu spadku na spadkobierców, gdy spadkodawca nie pozostawił testamentu. Przepisy kodeksu cywilnego regulują kolejność dziedziczenia⁵, i tak:

1. w pierwszej kolejności do spadku powołani są spadkobiercy pierwszej grupy, tj. dzieci spadkodawcy oraz jego małżonek. Jeżeli jednak dziecko nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadął, przypada jego dzieciom lub dalszym zstępnym w częściach równych. Udział spadkowy przypadający małżonkowi nie może być mniejszy niż jedna czwarta całości spadku;
2. w braku zstępnych spadkodawcy powołani są do spadku z ustawy jego małżonek i rodzice. Udział spadkowy (część spadku) każdego z rodziców, który dziedziczy w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy, wynosi jedną czwartą całości spadku,
3. w braku zstępnych i małżonka spadkodawcy cały spadek przypada jego rodzicom w częściach równych,
4. jeżeli jedno z rodziców spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadął, przypada rodzeństwu spadkodawcy w częściach równych,
5. jeżeli którekolwiek z rodzeństwa spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku pozostawiając zstępnym, udział spadkowy, który by mu przypadął, przypada jego zstępnym,
6. jeżeli jedno z rodziców nie dożyło otwarcia spadku i brak jest rodzeństwa spadkodawcy lub ich zstępnym, udział spadkowy rodzica dziedziczącego w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy wynosi połowę spadku,
7. w braku zstępnym, małżonka, rodziców, rodzeństwa i zstępnym rodzeństwa spadkodawcy cały spadek przypada dziadkom spadkodawcy; dziedziczą oni w częściach równych,
8. jeżeli któreś z dziadków spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadął, przypada jego zstępnym,

⁵ Art. 931-935 Kodeksu cywilnego.

9. w braku zstępnych tego z dziadków, który nie dożył otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadał, przypada pozostałym dziadkom w częściach równych,
10. w braku małżonka spadkodawcy i wyżej wymienionych krewnych, spadek przypada w częściach równych tym dzieciom małżonka spadkodawcy (pasierbom), których żadne z rodziców nie dożyło chwili otwarcia spadku⁶,
11. w braku małżonka spadkodawcy, jego krewnych i dzieci małżonka spadkodawcy, spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy jako spadkobiercy ustawowemu. Jeżeli ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy w Rzeczypospolitej Polskiej nie da się ustalić albo ostatnie miejsce zamieszkania spadkodawcy znajdowało się za granicą, spadek przypada Skarbowi Państwa jako spadkobiercy ustawowemu.

Nie dziedziczy małżonek rozwiedziony, ani pozostający w separacji. Ważne jest, iż małżonek jest wyłączony od dziedziczenia, także jeżeli spadkodawca złożył pozew o orzeczenie rozwodu lub separacji z jego winy, a żądanie to było uzasadnione⁷.

Małżonek dziedziczący z ustawy w zbiegu z innymi spadkobiercami (poza zstępny mi spadkodawcy, którzy mieszkali z nim razem w chwili śmierci) może żądać ze spadku ponad swój udział spadkowy przedmiotów urządzenia domowego, z których za życia spadkodawcy korzystał wspólnie z nim lub wyłącznie sam. Prawo to nie przysługuje jeżeli wspólne pożycie małżonków ustało za życia spadkodawcy⁸.

Ponadto małżonek i inne osoby bliskie spadkodawcy, które zamieszkiwały z nim do dnia jego śmierci, są uprawnione do korzystania w ciągu trzech miesięcy od otwarcia spadku z mieszkania i urządzenia domowego w dotychczasowym zakresie⁹.

⁶ Art. 934 Kodeksu cywilnego zaczął obowiązywać 28 czerwca 2009 r. Przed tą datą, w przypadku, gdy spadkodawca nie pozostawił dzieci, małżonka, rodziców, rodzeństwa ani zstępnych rodzeństwa, to dziedziczył Skarb Państwa.

⁷ Art. 940 Kodeksu cywilnego.

⁸ Art. 939 Kodeksu cywilnego.

⁹ Art. 923 Kodeksu cywilnego.

UWAGA! Konkubina i konkubent, w świetle prawa spadkowego, są dla siebie osobami obcymi. Jediną możliwością by dziedziczyli po sobie jest sporządzenie testamentu.

Dziedziczenie, a adopcja

W wyniku adopcji (przysposobienia) między przysposabiającym, a przysposobionym powstaje taki stosunek jak między rodzicami, a dziećmi. Przysposobiony nabywa prawa i obowiązki wynikające z pokrewieństwa w stosunku do krewnych przysposabiającego¹⁰.

Przysposobiony dziedziczy po przysposabiającym i jego krewnych tak, jak by był dzieckiem przysposabiającego. Tak samo przysposabiający i jego krewni dziedziczą po przysposobionych jakby przysposabiający był rodzicem przysposobionego.

W razie niepełnego przysposobienia – przysposobiony dziedziczy po przysposabiającym na równi z jego dziećmi, a zstępni przysposobionego dziedziczą po przysposabiającym na tych samych zasadach, co dalsi zstępni spadkodawcy; przysposobiony i jego zstępni nie dziedziczą po krewnych przysposabiającego, a krewni przysposabiającego nie dziedziczą po przysposobionym i jego zstępnych; rodzice przysposobionego nie dziedziczą po przysposobionym, a zamiast nich dziedziczy po przysposobionym przysposabiający¹¹.

¹⁰ Art. 121 Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy [dalej – Kodeks rodzinny i opiekuńczy].

¹¹ Art. 124 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

JAK SPISAĆ WAŻNY TESTAMENT?

Dziedziczenie testamentowe polega na nabyciu spadku na podstawie sporządzonego przez spadkodawcę testamentu. Testament jest czynnością prawną służącą osobie fizycznej do uregulowania przede wszystkim jego sytuacji majątkowej. Żadną inną czynnością nie można rozporządzić majątkiem na wypadek śmierci. Tylko oryginał testamentu jest testamentem według przepisów. Jeden testament może sporządzić jedna osoba – np. małżonkowie nie mogą sporządzić wspólnego testamentu.

Swoboda testowania oznacza, że osoba fizyczna może dowolnie rozrządzić majątkiem na wypadek swojej śmierci¹². Testator może powołać do dziedziczenia wybraną przez siebie osobę lub osoby. Nie musi to być osoba fizyczna, gdyż zdolność do dziedziczenia mają wszystkie podmioty prawa cywilnego posiadające zdolność prawną, tj.:

- a.) osoby fizyczne
- b.) osoby prawne, np. Skarb Państwa, jednostki samorządu terytorialnego, np. gmina/miasto, stowarzyszenia rejestrowe, fundacje, parafie, diecezje i inne terytorialne jednostki organizacyjne kościoła, spółki z o.o., spółki akcyjne i inne.
- c.) jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, np. wspólnota mieszkaniowa, osobowe spółki handlowe (spółka jawna, spółka partnerska) i inne.

Testament w całości jak i w części można odwołać w każdym czasie – oczywiście za życia.

Zdolność testowania. Nie można sporządzić testamentu przez pełnomocnika ani innego przedstawiciela – tylko osobiście. Testament może sporządzić tylko osoba, która ukończyła 18 lat i nie została ubezwłasnowolniona. Osoba ubezwłasnowolniona nie ma zdolności testowania, tzn. że nie może sporządzić ważnego testamentu. Jeżeli taka osoba nie sporządziła testamentu w czasie, gdy miała pełną

¹² H. Witczak, A. Kawalko, *Prawo Spadkowe*, Warszawa 2008, s. 46.

zdolność do czynności prawnych, to spadek po niej może zostać nabyty tylko w drodze ustawy, czyli przez spadkobierców ustawowych.

Testament jest również nieważny jeżeli zostanie sporządzony:

1. w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli,
2. pod wpływem błędu uzasadniającego przypuszczenie, że gdyby spadkodawca nie działał pod wpływem błędu, nie sporządziłby testamentu tej treści,
3. pod wpływem groźby¹³.

Ważność testamentu bada sąd w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku.

Rodzaje testamentów

I. Testamenty zwykłe:

1. **własnoręczny (holograficzny)**¹⁴ – w całości napisany pismem odręcznym, podpisany imieniem i nazwiskiem pod tekstem, opatrzony datą sporządzenia (brak daty nie powoduje nieważności jeżeli nie wywołuje wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu, co do treści testamentu lub co do wzajemnego stosunku kilku testamentów),
2. **notarialny**¹⁵ – sporządzany przez notariusza i własnoręcznie podpisany przez spadkodawcę. Opłaty notarialne za sporządzenie testamentu kształtują się następująco¹⁶:
 - testament – 50 zł + 23% VAT,
 - testament zawierający zapis zwykły, polecenie lub pozbawienie uprawnionego prawa do zachowku – 150 zł + 23% VAT,
 - testament zawierający zapis windykacyjny – 200 zł + 23% VAT.
3. **allograficzny**¹⁷ (osoby głuche lub nieme nie mogą sporządzić tego testamentu) – ustnie przekazany w obecności dwóch świadków wobec wójta (burmistrza, prezydenta miasta), starosty, marszałka

¹³ Art 945 § 1 Kodeksu cywilnego.

¹⁴ Art 949 Kodeksu cywilnego.

¹⁵ Art. 950 Kodeksu cywilnego.

¹⁶ Par. 8 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 czerwca 2004 r. w sprawie maksymalnych stawek taksy notarialnej (Dz.U. 2004, Nr 148, poz. 1564) [dalej – Rozporządzenia w sprawie maksymalnych stawek taksy notarialnej]

¹⁷ Art. 951 Kodeksu cywilnego.

województwa, sekretarza powiatu albo gminy lub kierownika urzędu stanu cywilnego. Sporządza się protokół, który odczytuje się w obecności świadków i następnie podpisany jest przez w/w osoby.

II. Testamenty szczególne (tracą moc z upływem sześciu miesięcy od ustania okoliczności, które uzasadniały niezachowanie formy testamentu zwykłego, chyba że spadkodawca zmarł przed upływem tego terminu):

- 1. ustny**¹⁸ – oświadczony w obecności trzech świadków. Tak forma testamentu możliwa jest tylko jeżeli istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy albo jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub bardzo utrudnione. Następnie jeden ze świadków albo osoba trzecia spisze oświadczenie spadkodawcy przed upływem roku od jego złożenia, z podaniem miejsca i daty oświadczenia oraz miejsca i daty sporządzenia pisma, a pismo to podpiszą spadkodawca i dwaj świadkowie albo wszyscy świadkowie; można również treść testamentu w ciągu sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku stwierdzić przez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem;
- 2. podróżny**¹⁹ – podczas podróży na polskim statku morskim lub powietrznym można sporządzić taki testament przed dowódcą statku lub jego zastępcą tj. w ten sposób, że spadkodawca oświadcza swą wolę dowódcy statku lub jego zastępcy w obecności dwóch świadków, sporządza się protokół, który podpisują te osoby i który odczytuje się w ich obecności;
- 3. wojskowy**²⁰ – regulowany przez rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej i Ministra Sprawiedliwości z 30.01.1965 r. w sprawie testamentów wojskowych. Taki testament mogą sporządzić jedynie żołnierze Sił Zbrojnych pełniących czynną służbę wojskową, pracownicy cywilni zatrudnieni w Siłach Zbrojnych i osoby im towarzyszące.

¹⁸ Art 952 Kodeksu cywilnego.

¹⁹ Art. 953 Kodeksu cywilnego.

²⁰ Art. 954 Kodeksu cywilnego.

Z tematem testamentu łączy się wiele różnych pojęć i instytucji, które z uwagi na swoją obszerność wykraczają poza ramy tego poradnika. Niemniej warto wskazać na najbardziej popularne pojęcia takie jak zapis, polecenie, zachówek czy wydziedziczenie.

Zapis zwykły

Spadkodawca może przez rozrządzenie testamentowe zobowiązać spadkobiercę ustawowego lub testamentowego do spełnienia określonego świadczenia majątkowego na rzecz oznaczonej osoby²¹. W odróżnieniu od powołania do dziedziczenia zapis **może** być uczyniony pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu²². „Wykonanie zapisu polega na spełnieniu przez obciążonego zapisem (spadkobiercę, lub jednego ze spadkobierców) określonego świadczenia na rzecz zapisobiercy i może nastąpić wskutek zawarcia umowy, np. umowy o przeniesienie własności, umowy przelewu, ustanowienia ograniczonego prawa rzeczowego (np. użytkowania). W sytuacji, gdy osoba, na rzecz której uczyniony został zapis nieruchomości, przyjęła go przez objęcie w posiadanie przedmiotu zapisu, lecz odmawia zawarcia ze spadkobiercą obciążonym zapisem umowy w formie aktu notarialnego przenoszącej na nią własność nieruchomości, spadkobierca uprawniony jest do żądania w drodze powództwa, aby sąd stwierdził obowiązek zapisobiercy do złożenia oznaczonego oświadczenia woli”²³.

Zapis windykacyjny

Spadkodawca może rozporządzić w testamencie konkretnymi przedmiotami należącymi do spadku na rzecz konkretnych osób²⁴. Aby zapis windykacyjny był skuteczny testament musi być sporządzony w formie aktu notarialnego. Oznaczona osoba nabywa przedmiot zapisu z chwilą otwarcia spadku (śmierci spadkodawcy).

²¹ Art. 968 Kodeksu cywilnego.

²² Art. 975 Kodeksu cywilnego.

²³ H. Witczak, A. Kawałko, *op. cit.*, s. 61.

²⁴ Art. 981 Kodeksu cywilnego. Instytucja zapisu windykacyjnego obowiązuje w polskim systemie prawnym od 23 października 2011 r.

Polecenie

Spadkodawca może w testamencie włożyć na spadkobiercę lub na zapisobiercę obowiązek oznaczonego działania lub zaniechania, nie czyniąc nikogo wierzycielem²⁵. Polecenie może mieć charakter majątkowy lub niemajątkowy. Testator może polecić wskazanej przez siebie osobie by dokonała pewnych czynności na rzecz testatora, osoby trzecie bądź w interesie społecznym (na przykład dziadek może polecić, by po jego śmierci wnuk zaopiekował się babcią.)

Zachowek

Spadkodawca może swobodnie rozrządzać całym swoim majątkiem na wypadek śmierci. Instytucja zachowku stanowi jednak ograniczenie swobody testowania. Osoby najbliższe spadkodawcy, które zostały pominięte w testamencie mają prawo domagać się zachowku od osób powołanych do spadku. Zachowek stanowi pewne „minimum”, którego ma prawo żądać osoba najbliższa spadkodawcy.

Osobami uprawnionymi do zachowku są: zstępni, małżonek i rodzice spadkodawcy. Prawo do zachowku oznacza to, że w razie pominięcia tych osób w testamencie mogą one domagać się od spadkobierców zapłaty kwoty równej zachowkowi, chyba że już otrzymały od spadkodawcy darowizny takiej wartości.

Wysokość zachowku jest pochodną udziału spadkowego, jaki przypadłby osobie uprawnionej, gdyby dziedziczyła z ustawy. Jeżeli osoba uprawniona do zachowku jest małoletnia lub trwale niezdolna do pracy, to przysługuje jej dwie trzecie wartości udziału spadkowego, który by jej przypadł przy dziedziczeniu ustawowym. Pozostałym uprawnionym przysługuje zachowek wysokości połowy udziału spadkowego, który by im przypadł przy dziedziczeniu ustawowym²⁶.

Zachowek jest zawsze ekwiwalentem pieniężnym. Tzn. że uprawniony do zachowku nie może żądać od spadkobiercy określonych przedmiotów należących do spadku. Żądać można tylko kwoty pieniężnej będącej równowartością przysługującego zachowku. Roszczenie o zachowek przedawnia się z upływem pięciu lat od ogłoszenia testamentu, a w przypadku roszczenia o uzupełnienie

²⁵ Art. 982 Kodeksu cywilnego.

²⁶ Art. 991 Kodeksu cywilnego.

zachowku z tytułu zapisu windykacyjnego lub darowizny – z upływem pięciu lat od otwarcia spadku²⁷.

Wydziedziczenie oznacza pozbawienie prawa do zachowku²⁸. Spadkodawca może w testamencie wydziedziczyć zstępnych, małżonka i rodziców zachowku, jeżeli dana osoba:

1. wbrew woli spadkodawcy postępuje uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego;
2. dopuściła się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci;
3. uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych.

Przyczyna wydziedziczenia uprawnionego do zachowku powinna wynikać z treści testamentu. Spadkodawca nie może wydziedziczyć uprawnionego do zachowku, jeżeli mu przebaczył²⁹.

UWAGA! Osoba wydziedziczona jest traktowana tak jakby nie dożyła otwarcia spadku. To oznacza, że uprawnione do zachowku staną się jej dzieci.

²⁷ Art. 1007 Kodeksu cywilnego.

²⁸ Art. 1008 Kodeksu cywilnego.

²⁹ Art. 1010 Kodeksu cywilnego.

Wzór testamentu odręcznego

Zielona Góra, dnia 15 września 2014 r.

Testament

Ja, Jan Kowalski, PESEL (...), powołuję do całości spadku po mnie moją córkę Annę Nowak, PESEL (...), a gdyby ona nie mogła lub nie chciała dziedziczyć, to powołuję do całości spadku swojego wnuka Tomasza Nowaka PESEL (...).

Jednocześnie wydziedziczam mojego syna Piotra Kowalskiego, syna Jana i Marii, urodzonego 10 września 1958 r., gdyż uporczywie nie dopełnia on wobec spadkodawcy obowiązków rodzinnych, w szczególności nie interesuje się losem spadkodawcy oraz nie utrzymuje z nim od wielu lat jakichkolwiek kontaktów.

Jan Kowalski

CO NIE WCHODZI W SKŁAD SPADKU?

Spadkobiercy bądź inne osoby mogą otrzymać środki pieniężne, które nie należą do spadku, np. oszczędności spadkodawcy zgromadzone w banku lub w spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej (SKOK).

- **Dyspozycja wkładem w banku na wypadek śmierci:**

Posiadacz rachunku oszczędnościowego, rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego lub rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej może polecić pisemnie bankowi dokonanie – po swojej śmierci – wypłaty z rachunku wskazanym przez siebie osobom: małżonkowi, wstępnym, zstępnym lub rodzeństwu określonej kwoty pieniężnej. Kwota wypłaty, bez względu na liczbę wydanych dyspozycji, nie może być wyższa niż dwudziestokrotne przeciętne miesięczne wynagrodzenie w sektorze przedsiębiorstw bez wypłat nagród z zysku, ogłaszane przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego za ostatni miesiąc przed śmiercią posiadacza rachunku³⁰.

- **W SKOK-u:**

Kasa jest obowiązana wypłacić po śmierci członka kasy z jego wkładu członkowskiego i oszczędności kwotę nieprzekraczającą ogółem sumy przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej, ogłaszanej przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego, w okresie 5 lat kalendarzowych poprzedzających wypłatę – jeżeli członek kasy pisemnie wskazał kasie osoby, na których rzecz wypłata ma nastąpić; osobami wskazanymi przez członka kasy mogą być jego małżonek, zstępni, rodzice, dziadkowie i rodzeństwo³¹.

- **Jednostki uczestnictwa w funduszach inwestycyjnych:**

W razie śmierci uczestnika funduszu inwestycyjnego otwartego, fundusz jest obowiązany na żądanie osoby, którą uczestnik wskazał funduszowi w pisemnej dyspozycji – odkupić jednostki uczestnictwa uczestnika zapisane w rejestrze uczestników funduszu do wartości nie wyższej niż przypadające na ostatni miesiąc przed śmiercią uczestnika

³⁰ Art. 56 Ustawy z 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jedn. Dz.U. z 2002 r. nr 72, poz. 665 ze zm.).

³¹ Art 14, ust. 1 pkt 2 Ustawy z dnia 5 listopada 2009 o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-pożyczkowych (tekst jedn. Dz.U. z 2013, poz. 1450).

funduszu dwudziestokrotne przeciętne miesięczne wynagrodzenie w sektorze przedsiębiorstw bez wypłat nagród z zysku, ogłaszane przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego, oraz nieprzekraczającej łącznej wartości jednostek uczestnictwa zapisanych w rejestrze uczestnika, oraz wypłacić tej osobie kwotę uzyskaną z tego odkupienia³².

- **Środki zgromadzone w otwartych funduszach emerytalnych (OFE):**

Jeżeli w chwili śmierci członek otwartego funduszu pozostawał w związku małżeńskim, fundusz dokonuje wypłaty transferowej **połowy środków** zgromadzonych na rachunku zmarłego na rachunek małżonka zmarłego w otwartym funduszu, w zakresie, w jakim środki te stanowiły przedmiot małżeńskiej wspólności majątkowej³³. Wypłata pozostałych środków, niewykorzystanych w powyższy sposób, nastąpi na rzecz osób wskazanych przez członka funduszu. Jeżeli członek wskazał kilka osób uprawnionych do otrzymania środków po jego śmierci, a nie oznaczył ich udziału w tych środkach, uważa się, że udziały tych osób są równe³⁴.

- **Środki zgromadzone na indywidualnym koncie emerytalnym lub indywidualnym koncie zabezpieczenia emerytalnego w przypadku, gdy umowa została zawarta z zakładem ubezpieczeń:**

W umowie o prowadzenie IKE lub IKZE oszczędzający może wskazać jedną lub więcej osób, którym zostaną wypłacone środki zgromadzone na IKE lub IKZE w przypadku jego śmierci. Jeżeli oszczędzający wskazał kilka osób uprawnionych do otrzymania środków po jego śmierci, a nie oznaczył ich udziału w tych środkach lub suma oznaczonych udziałów nie jest równa 1, uważa się, że udziały tych osób są równe³⁵.

³² Art 111 ust. 1 pkt. 2 Ustawy z 27 maja 2004 r. o funduszach inwestycyjnych, (Dz.U. z 2014, poz. 157).

³³ Art 131 Ustawy z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, (Dz.U. z 2013, poz. 989).

³⁴ Art 82 Ustawy z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, (Dz.U. z 2013, poz. 989).

³⁵ Art. 11 Ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego, (Dz.U. z 2004, nr 116, poz. 1205).

- **pieniądze z polisy ubezpieczeniowej na życie i ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków obejmujących ryzyko utraty życia**

ubezpieczający może wskazać jedną lub więcej osób uprawnionych do otrzymania sumy ubezpieczenia w razie śmierci osoby ubezpieczonej³⁶.

Ponieważ wszystkie wyżej wymienione środki nie wchodzą w skład spadku, to nie podlegają podziałowi pomiędzy spadkobierców. Należą tylko do uprawnionej osoby, wskazanej odpowiedniej instytucji przez spadkodawcę przed śmiercią.

JAK UCHRONIĆ SPADKOBIERCÓW OD DZIEDZICZENIA DŁUGÓW?

Bywa czasami tak, że człowiek zaciąga zobowiązania finansowe, których nie jest w stanie spłacić do końca swojego życia. Po śmierci stają się one długami spadkowymi, które dziedziczą spadkobiercy. Pierwszym krokiem do tego żeby uchronić spadkobierców od odpowiedzialności za spłatę długów spadkowych jest poinformowanie ich o swojej sytuacji finansowej. Spadkobiercy, wiedząc o długach, mogą po śmierci spadkodawcy odrzucić spadek lub przyjąć go z dobrodziejstwem inwentarza. Przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza ogranicza odpowiedzialność za długi spadkowe do wysokości aktywów spadku, które wystarczą do pokrycia tych długów. Możliwe jest także zrzeczenie się dziedziczenia jeszcze za życia przyszłego spadkodawcy.

Zrzeczenie się dziedziczenia. Przyszły spadkodawca i jego spadkobierca ustawowy mogą zawrzeć umowę o zrzeczeniu się dziedziczenia³⁷. Umowę taką zawiera się w formie aktu notarialnego – w innym wypadku nie będzie ważna. Opłata notarialna³⁸ za sporządzenie umowy zrzeczenia się dziedziczenia wynosi – 200 zł + 23% VAT. Jeżeli nie umówiono się inaczej to zrzeczenie się dziedziczenia obejmuje również zstępnych zrzekającego się.

³⁶ Art. 831 Kodeksu cywilnego.

³⁷ Art. 1048 Kodeksu cywilnego

³⁸ Par. 16 Rozporządzenia w sprawie maksymalnych stawek taksy notarialnej.

ROZPORZĄDZANIE MAJĄTKIEM ZA ŻYCIA

Kiedy podejmiemy decyzję o przekazaniu jeszcze za życia majątku swoim dzieciom, wnukom lub innym osobom, dobrze jest mieć na uwadze własne bezpieczeństwo, w szczególności prawo do dachu nad głową. Omówimy tu dwa rodzaje umów:

- umowę darowizny,
- umowę dożywocia.

DAROWIZNA

Darowizna określona jest przez art. 888 kodeksu cywilnego – treścią umowy darowizny jest zobowiązanie się darczyńcy do bezpłatnego świadczenia na rzecz obdarowanego kosztem swego majątku. Darowizna to umowa, której celem jest nieodpłatne przysporzenie obdarowanemu korzyści (wzbogacenie obdarowanego) kosztem majątku darczyńcy.

Świadczenie na rzecz obdarowanego polega na dokonaniu przysporzenia majątkowego, w szczególności:

- przeniesieniu określonych praw z majątku darczyńcy do majątku obdarowanego (przeniesienie prawa własności ruchomości bądź nieruchomości),
- na zapłacie określonej sumy pieniężnej,
- na ustanowieniu pewnych praw majątkowych (np. na ustanowieniu służebności osobistej),
- na zwolnieniu obdarowanego z długu, itd.

Kto może zawrzeć umowę darowizny?

Stosunek darowizny powstaje pomiędzy darczyńcą i obdarowanym. Należy pamiętać, że umowa darowizny jest czynnością prawną dwustronną i wymaga złożenia przez darczyńcę oświadczenia zawierającego jego zobowiązanie do przeniesienia własności na obdarowanego, jak i oświadczenia obdarowanego wyrażającego na to zgodę. Nie ma przeszkód, aby po jednej stronie umowy mogło

występować wiele podmiotów. Darczyńcą mogą być współwłaściciele, którzy obdarują wiele lub jedną osobę, która przez to może stać się właścicielem rzeczy lub praw majątkowych. Podobnie darowizna jednej rzeczy może być ustanowiona na rzecz wielu podmiotów, które staną się przez to współwłaścicielami. Obdarowanym czy darczyńcą może być zarówno osoba fizyczna, jak i osoba prawna (np. spółka z o.o., spółka akcyjna, stowarzyszenie).

Trzeba podkreślić, iż darowizna uczyniona na rzecz jednego z małżonków nie wchodzi do ich majątku wspólnego, podobnie jak przy spadkobranii³⁹. W konsekwencji w razie rozwodu, taki przedmiot darowizny nie podlega podziałowi. Dopiero zastrzeżenie w umowie, że darowizna jest czyniona na rzecz obojga małżonków powoduje taki skutek.

W jakiej formie zawierana jest umowa darowizny?

Umowa darowizny nie musi być zawarta w szczególnej formie, może być nawet ustna, jednak tylko wtedy, gdy faktycznie darowizna została dokonana. W innym wypadku musi być zawarta w formie aktu notarialnego. Również gdy darowizna dotyczy nieruchomości (działki, mieszkania, domu), musi być zawarta w tej formie, ponieważ będzie w przeciwnym wypadku nieważna. Wysokość opłaty notarialnej za sporządzenie umowy darowizny jest zależna od wartości przedmiotu darowizny⁴⁰. Notariusz pomoże załatwić nam większość formalności.

Skuteczności umowy darowizny nieruchomości nie można uzależniać od spełnienia się określonego warunku lub upływu terminu. Darowizna nie może być dokonana na wypadek śmierci darczyńcy, ponieważ tylko testament jest czynnością prawną, którą można rozporządzić na wypadek śmierci.

Jak zabezpieczyć darczyńcę?

Z zasady darowizna jest zobowiązaniem jednostronnym. Istotą darowizny jest jej nieodpłatność, dlatego darczyńca nie może żądać od obdarowanego żadnych świadczeń na swoją rzecz w zamian za przekazaną darowiznę.

³⁹ Art. 33§2 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

⁴⁰ Par. 3 i 6 Rozporządzenia w sprawie maksymalnych stawek taksy notarialnej.

Jeżeli jednak po wykonaniu darowizny darczyńca popadnie w niedostatek, obdarowany ma obowiązek, w granicach istniejącego jeszcze wzbogacenia, dostarczać darczyńcy środków, których mu brak do utrzymania odpowiadającego jego usprawiedliwionym potrzebom albo do wypełnienia ciężących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych. Obdarowany może jednak zwolnić się od tego obowiązku zwracając darczyńcy wartość wzbogacenia⁴¹.

Ponadto w umowie darowizny można nałożyć na obdarowanego pewne obowiązki.

1. Polecenie to nałożony przez darczyńcę na obdarowanego obowiązek oznaczonego działania lub zaniechania⁴². Można domagać się od osoby obciążonej poleceniem powinnego działania, nie da się jednak skorzystać z przymusu państwowego (egzekucji) w celu zmuszenia jej do takiego zachowania. Przykładowym poleceniem może być obowiązek coniedzielnego zawiezienia i odebrania darczyńcy z kościoła.

2. Służebność mieszkania - nieruchomości można obciążyć służebnościami osobistymi, np. dożywotnią nieodpłatną służebnością mieszkania⁴³. Na podstawie służebności mieszkania darczyńca uzyskuje prawo mieszkania w danej nieruchomości, aż do swojej śmierci. Służy ona zatem zabezpieczeniu potrzeb mieszkaniowych. Służebność mieszkania musi być ustanowiona w formie aktu notarialnego. W praktyce najczęściej oświadczenie o ustanowieniu służebności mieszkania zamieszcza się w akcie notarialnym obejmującym umowę darowizny. Służebność może zostać ujawniona w księdze wieczystej nieruchomości, która została nią obciążona.

Odwołanie darowizny

Istnieją sytuacje, w których darczyńca może odwołać darowiznę wykonaną już oraz jeszcze nie wykonaną.

1. Darczyńca może odwołać darowiznę jeszcze nie wykonaną, jeżeli po zawarciu umowy jego stan majątkowy uległ takiej zmianie, że

⁴¹ Art. 897 Kodeksu cywilnego.

⁴² Art 893 Kodeksu cywilnego.

⁴³ Art 296 Kodeksu cywilnego.

wykonanie darowizny nie może nastąpić bez uszczerbku dla jego własnego utrzymania odpowiednio do jego usprawiedliwionych potrzeb albo bez uszczerbku dla ciążących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych⁴⁴. Zmiana majątkowa musi być istotna i skutkować zagrożeniem dla własnego utrzymania darczyńcy. Niewykonana darowizna oznacza, że nie wydano przedmiotu darowizny a zawarto umowę lub przekazano już przedmiot a nie zawarto jeszcze formalnie umowy.

2. Darowiznę już wykonaną darczyńca może odwołać, tylko jeżeli obdarowany dopuścił się względem niego **rażącej niewdzięczności**⁴⁵. Rażąca niewdzięczność może przejawiać się w różnych zachowaniach. Wchodzi tutaj w grę przede wszystkim popełnienie przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub czci albo przeciwko majątkowi darczyńcy oraz o naruszenie przez obdarowanego spoczywających na nim obowiązków wynikających ze stosunków osobistych, w tym również rodzinnych, łączących go z darczyńcą, oraz obowiązku wdzięczności.

Darowiznę można odwołać najpóźniej w ciągu roku od momentu, gdy darczyńca dowiedział się o rażącej niewdzięczności obdarowanego⁴⁶. Chodzi niejako o zatarcie w pamięci faktu rażącej niewdzięczności.

Nie można odwołać darowizny, jeżeli darczyńca przebaczył obdarowanemu⁴⁷.

Odwołanie darowizny następuje poprzez złożenie oświadczenia obdarowanemu na piśmie⁴⁸. Nie można jednak odwołać darowizny gdy czyni ona zadość obowiązkowi wynikającemu z zasad współżycia społecznego⁴⁹, czyli np. darowizna jest akceptowalna z powodu obowiązku moralnego, względów przyzwoitości, czy też z uwagi na zwyczaje. W przypadku konfliktu darczyńca może próbować odwołać darowiznę przed sądem. Jednak, aby skutecznie odwołać darowiznę

⁴⁴ Art. 896 Kodeksu cywilnego.

⁴⁵ Art. 898 § 1 Kodeksu cywilnego.

⁴⁶ Art. 899 § 3 Kodeksu cywilnego.

⁴⁷ Art. 899 § 1 Kodeksu cywilnego.

⁴⁸ Art. 900 Kodeksu cywilnego.

⁴⁹ Art. 902 Kodeksu cywilnego.

niezbędne jest wykazanie, że obdarowany dopuścił się rażącej niewdzięczności w stosunku do darczyńcy.

UMOWA DOŻYWCIA

Umowa dożywocia polega na tym, że w zamian za przeniesienie własności nieruchomości nabywca zobowiązuje się zapewnić zbywcy dożywnie utrzymanie. Nie jest to zatem przeniesienie własności pod tytułem darmym, jak w przypadku darowizny. Umowa dożywocia ma zapewniać zbywcy nieruchomości lub jego osobie bliskiej dożywnie utrzymanie. Nabywca nieruchomości zostaje obciążony obowiązkiem spełniania konkretnych świadczeń na rzecz zbywcy lub osoby trzeciej wskazanej przez zbywcę.

Prawo dożywocia jest ściśle związane z osobą uprawnioną, dlatego nie jest dziedziczone i wygasa wraz z jej śmiercią.

Strony umowy o dożywocie

Stronami umowy o dożywocie są zbywca nieruchomości czyli dożywnik oraz nabywca nieruchomości określany jako zobowiązany. Zbywca nieruchomości nie musi być jednocześnie dożywnikiem. Dożywocie może być ustanowione również na rzecz osoby bliskiej zbywcy. Nabywcą nieruchomości w drodze umowy dożywocia może być nie tylko osoba fizyczna, ale każdy podmiot prawa cywilnego, tzn. również osoba prawna lub jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, a posiadająca zdolność prawną.

Jaka nieruchomość może być przedmiotem umowy o dożywocie?

Przedmiotem umowy może być każda nieruchomość (gruntowa lub lokalowa), udział we współwłasności nieruchomości, a także prawo użytkowania wieczystego. Lokal może być przedmiotem umowy dożywocia tylko wówczas, gdy jest on odrębnym od gruntu przedmiotem własności. W związku z tym, np. spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu nie może być przedmiotem umowy

dożywocia, nie jest to bowiem prawo własności w klasycznym ujęciu, a jedynie tzw. ograniczone prawo rzeczowe.

Świadczenia na rzecz dożywotnika

Zakres świadczeń ze strony zobowiązanego na rzecz dożywotnika powinna określać umowa dożywocia. Strony mogą, zgodnie z zasadą swobody umów, same określić zakres świadczeń. W razie braku szczegółowych ustaleń w umowie zakres świadczeń określa się według art. 908 § 1 kodeksu cywilnego. Zgodnie z tym przepisem nabywca ma następujące obowiązki wobec dożywotnika:

- przyjąć go jako domownika,
- dostarczać mu wyżywienia, ubrania, mieszkania, światła i opału,
- zapewnić mu odpowiednią pomoc i pielęgnowanie w chorobie
- sprawić mu własnym kosztem pogrzeb odpowiadający zwyczajom miejscowym.

W umowie dożywocia można zastrzec inne niż wymienione powyżej obowiązki, jednak z umowy powinno wynikać, że potrzeby życiowe uprawnionego zostaną zaspokojone w stopniu wykluczającym konieczność zdobywania przez niego środków do życia z innych źródeł⁵⁰.

W umowie dożywocia można także zastrzec, że zbywca będzie mógł użytkować określoną część nieruchomości. Przykładowo w mieszkaniu 3-pokojowym zbywca może mieć prawo do użytkowania dwóch pokoi, wspólnej kuchni i łazienki. Korzystnie z mieszkania ma zaspokoić potrzeby mieszkaniowe dożywotnika.

Forma umowy o dożywocie

Umowa dożywocia powinna zostać zawarta w formie aktu notarialnego. Zachowanie tej formy jest konieczne dla ważności umowy⁵¹. Prawo dożywocia może być wpisane do księgi wieczystej nieruchomości⁵².

⁵⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z 09.05.2008 r., III CSK 359/07.

⁵¹ Art. 158 Kodeksu cywilnego.

⁵² Art. 16 ust. 2 pkt. 1 z dnia 6 lipca 1982 r. Ustawy o księgach wieczystych i hipotece, (tekst jedn. Dz.U. z 2013, poz.707).

Koszty związane z umową dożywocia, to:

- opłata notarialna – uzależniona od wartości nieruchomości,
- opłata za wpis dożywocia do księgi wieczystej nieruchomości – 150 zł⁵³,
- opłata za wpis własności do księgi wieczystej nieruchomości – 200 zł⁵⁴,
- podatek od czynności cywilnoprawnych w wysokości 2% wartości rynkowej nieruchomości lub prawa użytkowania wieczystego⁵⁵. Płatnikiem tego podatku jest notariusz. Obowiązek podatkowy ciąży na nabywcy nieruchomości⁵⁶.

Zmiany umowy o dożywocie

Treść umowy dożywocia może podlegać pewnym zmianom.

- Po pierwsze, strony mogą umownie zmienić zakres świadczeń należnych dożywoznikowi.
- Po drugie, może nastąpić zmiana osoby zobowiązanej do spełniania świadczeń, na przykład w razie zbycia nieruchomości zobowiązany będzie nabywca⁵⁷.
- Po trzecie, w przypadku śmierci zobowiązanego obowiązek ten przejdzie na jego spadkobierców.

W pewnych sytuacjach umowa o dożywocie może zostać zamieniona na rentę. Renta, jak wiadomo, to świadczenia okresowe w pieniądzu lub w rzeczach oznaczonych co do gatunku⁵⁸. Zgodnie z orzecznictwem sądów, w przypadku zamiany świadczeń z umowy dożywocia na rentę dopuszczalne jest jedynie przyznanie renty pieniężnej⁵⁹. Wysokość renty powinna odpowiadać wartości prawa dożywocia⁶⁰. Renta taka ma „charakter ekwiwalentu, a nie charakter alimentacyjny i powinna być z tego względu obliczona według

⁵³ Art. 43 pkt 3 Ustawy z 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, (tekst jedn. Dz.U. 2014, poz. 1025).

⁵⁴ Art. 42 pkt 1 Ustawy z 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, (tekst jedn. Dz.U. 2014, poz. 1025).

⁵⁵ Art. 7 pkt. 2 a Ustawy z dnia 9 września 2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych (Dz.U. z 2010, nr 101, poz. 649).

⁵⁶ Art. 4 Ustawy z dnia 9 września 2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych (Dz.U. z 2010, nr 101, poz. 649).

⁵⁷ Art 914 Kodeksu cywilnego.

⁵⁸ Art. 903 Kodeksu cywilnego.

⁵⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z 20.01.1965 r., III CR 252/64.

⁶⁰ Art. 913 Kodeksu cywilnego.

uprawnień wynikających z umowy dożywocia, a nie według potrzeb dożywotnika⁶¹.

Obie strony umowy dożywocia są uprawnione do żądania zmiany świadczeń na dożywotnią rentę. Uprawnienie do żądania zamiany przysługuje każdemu dożywotnikowi oraz każdemu właścicielowi nieruchomości obciążonej prawem dożywocia. Z uprawnienia tego mogą skorzystać w sytuacji jeżeli z jakichkolwiek powodów wytworzą się pomiędzy dożywotnikiem a zobowiązanym takie stosunki, że nie można wymagać od stron, żeby pozostawały nadal w bezpośredniej ze sobą styczności⁶².

W wypadkach wyjątkowych sąd może rozwiązać umowę dożywocia. Sam fakt niewywiązywania się nabywcy nieruchomości z obowiązku świadczenia na rzecz dożywotnika nie stanowi wystarczającej podstawy od rozwiązania umowy dożywocia. Zgodnie z orzecznictwem „wyjątkowość wypadku”, objęta hipotezą art. 913 § 2 KC, może manifestować się przez częste intensywne awantury między stronami umowy dożywocia, w tym zwłaszcza awantury połączone z naruszaniem nietykalności cielesnej stron, przez usuwanie przemocą dożywotnika z domu, niszczenie jego rzeczy, permanentne poniżanie jego godności osobistej lub, także, przez całkowite niewywiązywanie się z obowiązków wobec dożywotnika, i to mimo podejmowania przez niego odpowiednich kroków, aby obowiązki te mogły być wykonywane. Zwraca uwagę, że cechą wspólną wszystkich takich zaszłości jest krzywdzenie dożywotnika, agresja i zła wola po stronie kontrahenta – nabywcy nieruchomości⁶³.

W skutek rozwiązania umowy dożywocia nieruchomości podlega zwrotowi. Dożywotnik nie ma obowiązku zwrotu otrzymanych świadczeń.

⁶¹ Uchwała Sądu Najwyższego z 06.02.1969 r., III CZP 130/68.

⁶² Art. 913 Kodeksu cywilnego.

⁶³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 09.04.1997 r., III CKN 50/97.

MAJĄTEK OSOBY UBEZWŁASNOWOLNIONEJ

Starość niejednokrotnie wiąże się z postępującym pogarszaniem stanu zdrowia. Niektóre choroby, np. choroba Alzheimera, powodują, że człowiek staje się niezdolny do kierowania własnym postępowaniem. Stan taki stanowi przesłankę do ubezwłasnowolnienia⁶⁴. Osoba ubezwłasnowolniona pozostaje co prawda właścicielem swojego majątku, jednak w żaden sposób nie może nim dysponować, gdyż nie ma zdolności do czynności prawnych. Samodzielnie podjęte przez nią czynności prawne są nieważne. Oczywiście nieważność dotyczy czynności podjętych tylko w okresie, gdy osoba była ubezwłasnowolniona – a nie tych wcześniejszych ani późniejszych.

O ubezwłasnowolnieniu może postanowić tylko sąd.

Majątkiem osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej zarządza opiekun prawny ustanowiony przez sąd. Majątkiem osoby częściowo ubezwłasnowolnionej zarządza kurator. Zarówno opiekun prawny jak i kurator osoby ubezwłasnowolnionej częściowo nie są samodzielni w zarządzie majątkiem osoby ubezwłasnowolnionej. Czynności przekraczające zakres zwykłego zarządu majątkiem osoby ubezwłasnowolnionej mogą być dokonane tylko za zgodą sądu. Sąd wyrazi taką zgodę, jeżeli planowane działania będą zgodne z interesem osoby ubezwłasnowolnionej.

⁶⁴ Art. 13 Kodeksu cywilnego.

PRZYKŁADOWE PORADY

Przykład 1: *Pani Maria i pan Władysław są małżeństwem. Mieszkają w domu, który stanowi ich wspólną własność (należy do małżeńskiego majątku wspólnego). Małżonkowie mają dwoje dzieci. Pani Maria i pan Władysław chcą żeby dzieci odziedziczyły dom dopiero po śmierci ich obojga. Czy Państwo mogą sporządzić wspólny testament?*

Porada: Nie, testament może zawierać rozrządzenia tylko jednego spadkodawcy - tak stanowi art. 942 kodeksu cywilnego. Testament wspólny jest bezwzględnie nieważny. Konsekwencją sporządzenia takiego testamentu byłoby dziedziczenie po każdym spadkodawcy według reguł ustawowych. W testamencie nie można też zastrzec ani warunku, ani terminu. Zastrzeżenie w testamencie, że dzieci dziedziczą dopiero po śmierci małżonka testatora uważane byłoby za nieistniejące⁶⁵. To znaczy, że ustanowiony spadkobierca i tak doszedłby do spadku bezwarunkowo i bezterminowo. Pani Maria może sporządzić testament, w którym do całości spadku po sobie powoła swojego męża, a pan Władysław może sporządzić testament, w którym do całości spadku powoła swoją żonę. Po śmierci pierwszego małżonka, spadek po nim przypadnie jego współmałżonkowi. Jednak pominięte w testamencie dzieci będą mogły domagać się zachowku od rodzica, który otrzymał cały spadek po współmałżonku.

⁶⁵ Art. 962 Kodeksu cywilnego.

Przykład 2: *Pani Krystyna ma dwie córki. Młodsza jest samodzielna finansowo i założyła swoją rodzinę. Starsza jest niepełnosprawna – mieszka z panią Krystyną i jest od niej zależna. Pani Krystyna chciałaby zabezpieczyć starszą córkę na wypadek swojej śmierci, w taki sposób żeby młodsza przejęła nad nią opiekę.*

Porada: Pani Krystyna może zawrzeć z młodszą córką umowę dożywocia zgodnie, z którą w zamian za przeniesienie na rzecz młodszej córki własności należącej do pani Krystyny nieruchomości, młodsza córka będzie zobowiązana do opieki nad matką i starszą siostrą, aż do ich śmierci.

Przykład 3: *Pani Elżbieta i pan Wojciech od wielu lat żyją w nieformalnym związku. Mieszkają w mieszkaniu, którego właścicielem jest pan Wojciech. Pan Wojciech chciałby zabezpieczyć swoją konkubinę na wypadek swojej śmierci, tak by jego dzieci nie zażądały od pani Elżbiety opuszczenia mieszkania. Jednocześnie nie chce pozbawiać swoich dzieci praw do spadku.*

Porada: Istnieje kilka możliwości zabezpieczenia konkubiny na wypadek swojej śmierci: ustanowienie dożywotniej służebności mieszkania, sporządzenie testamentu, w którym konkubina zostanie powołana do dziedziczenia lub nałożenie na spadkobierców ustawowych (dzieci) obowiązku obciążenia mieszkania dożywotnią służebnością na rzecz pani Elżbiety.

Pan Wojciech może ustanowić na rzecz swojej partnerki służebność dożywotniego zamieszkania. Służebność ta powinna zostać ustanowiona w formie aktu notarialnego i może zostać wpisana do księgi wieczystej nieruchomości. Pani Elżbieta nie stanie się właścicielką mieszkania, ale będzie miała prawo w nim do śmierci mieszkać. Jeżeli pan Wojciech nie sporządzi testamentu to mieszkanie, jak i cały spadek po nim nabędą jego dzieci w częściach równych. Służebność mieszkania na rzecz pani Elżbiety będzie niezbywalna. Może być zamieniona na rentę w sytuacji gdyby pani Elżbieta dopuszczała się rażących uchybień przy korzystaniu ze swojego prawa⁶⁶. Jako rażące uchybienia rozumie się zarówno działania jak i zaniechania naruszające interesy majątkowe właściciela nieruchomości.

Przykład 4: *Pan Władysław jest właścicielem domu, który stanowi dorobek jego życia. Po śmierci żony pan Władysław rozchorował się. Zamieszkała z nim wnuczka Agnieszka, która zaopiekowała się dziadkiem. Dzieci pana Władysława wyjechały z miasta, założyły swoje rodziny i utrzymują z ojcem tylko sporadyczny kontakt. Pan Władysław chciałby wynagrodzić Agnieszce pomoc jaką mu ofiaruje. Chciałby by Agnieszka otrzymała dom. Pan Władysław obawia się, że gdyby dom odziedziczyły jego dzieci, nieruchomość zostałaby sprzedana.*

⁶⁶ Art. 303 Kodeksu cywilnego.

Porada: Pan Władysław może nieruchomości darować wnuczce lub zapisać jej w testamencie. Należy pamiętać, że jeżeli spadkobiercy ustawowi zostaną pominięci w testamencie, to będą mogli domagać się zachowku od spadkobiercy testamentowego. To samo dotyczy przekazania nieruchomości w drodze darowizny. Przy obliczaniu zachowku dolicza się do spadku darowizny uczynione przez spadkodawcę. Zatem umowa darowizny lub dziedziczenie testamentowe, nie chronią nabywcy przed zapłatą zachowku na rzecz spadkobierców ustawowych. Pan Władysław może również zbyć nieruchomości na rzecz wnuczki w drodze umowy dożywocia. Umowa dożywocia, z jednej strony będzie stanowiła zabezpieczenie prawa do zamieszkiwania, opieki i utrzymania dla Pana Władysława, a z drugiej strony sprawi, że Agnieszka nie będzie musiała wypłacić zachowku dzieciom pana Władysława. Porównanie tych trzech rozwiązań przedstawia załączona tabela:

	Umowa dożywocia	Testament	Darowizna
Określenie stron stosunku prawnego	Zbywca(dożywotnik) - nabywca	Spadkodawca - spadkobierca	darczyńca - obdarowany
Forma	Akt notarialny	Testament odrębny/Akt notarialny	Akt notarialny
Koszt	- opłata notarialna - uzależniona od wartości nieruchomości, - wpis dożywocia do księgi wieczystej – 150 zł - wpis własności do księgi wieczystej – 200 zł	- testament odrębny - bezpłatnie - testament notarialny - 50 zł + 23% VAT, 1- testament notarialny zawierający zapis zwykły, polecenie lub pozabawienie uprawnionego prawa do zachowku - 150 zł + 23% VAT, - wpis własności do księgi wieczystej – 150 zł ⁶⁷	opłata notarialna - uzależniona od wartości nieruchomości, - wpis własności do księgi wieczystej – 200 zł

	Umowa dożywocia	Testament	Darowizna
Obowiązek podatkowy	podatek od czynności cywilnoprawnych w wysokości 2% wartości rynkowej nieruchomości	podatek od spadków i darowizn - wnuczka należy do I grupy podatkowej, więc będzie mogła skorzystać ze zwolnienia od podatku od spadków i darowizn ⁶⁸	podatek od spadków i darowizn - wnuczka należy do I grupy podatkowej, więc będzie mogła skorzystać ze zwolnienia od podatku od spadków i darowizn
Czy spadkobiercy mają prawo do zachowku?	Umowa dożywocia nie jest bezpłatnym przyśporzeniem, tak jak umowa darowizny, dlatego spadkobiercy nie będą mogli skutecznie żądać od nabywcy zachowku od wartości zbytej nieruchomości.	Spadkobiercy ustawowi domagając się zachowku, będą mogli doliczyć do spadku wartość nieruchomości, która przypadła wnuczce testatora.	Spadkobiercy ustawowi domagając się zachowku, będą mogli doliczyć do spadku wartość nieruchomości, którą wnuczka spadkodawcy otrzymała w darowiźnie.

Przykład 5: *Pan Marcin jest poważnie chory i chce uregulować sprawy związane ze swoim majątkiem na wypadek śmierci. Chce on, aby po jego śmierci cały majątek w równych częściach otrzymali jego córka Maria, syn Marek i żona Helena. Jednak nie chce on dopuścić do tego, aby po otrzymaniu spadku córka zrezygnowała z już rozpoczętych studiów. Chciałby on także, aby syn po jego śmierci raz w tygodniu przez okres dwóch lat świadczył pracę w charakterze wolontariusza w Domu Pomocy Społecznej w Szczawnie. Ponadto chciałby on, aby jego dzieci oraz żona zostały obciążone obowiązkiem przekazania po 10 000 zł jego siostrzeńcowi Adamowi. Jak pan Marcin może zabezpieczyć swoje żądania?*

⁶⁷ Art. 42 ust. 3 Ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych.

⁶⁸ Art. 4a Ustawy z 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn, (tekst jedn., Dz. U. 2009, nr 93, poz. 768).

Porada: Pan Marcin może sporządzić testament, w którym zawrze oświadczenie o ustanowieniu córki Marii, syna Marka i żony Heleny spadkobiercami swojego majątku. Żądanie ukończenia szkoły przez córkę i świadczenie pracy w charakterze wolontariusza przez syna ma charakter niemajątkowy, dlatego aby zabezpieczyć jego wykonanie może on zawrzeć w testamencie polecenie, zgodnie z którym córka będzie zobowiązana do ukończenia już rozpoczętych studiów, natomiast syn będzie zobowiązany do świadczenia pracy w charakterze wolontariusza w DPS w Szczawnie przez wskazany powyżej okres. Jednak żaden ze spadkobierców nie będzie mógł żądać od córki ukończenia studiów, gdyż ukończenie studiów spowoduje jedynie przysporzenie na jej rzecz, a nie innych osób i wówczas nie jest możliwe dochodzenie od niej wykonania polecenia. Natomiast polecenie względem syna ma na celu interes społeczny, dlatego wykonania go, poza spadkobiercami, będzie mógł żądać właściwy organ państwowy. W związku z tym, że pan Marcin chce obciążyć przyszłych spadkobierców obowiązkiem zapłaty określonej kwoty na rzecz siostrzeńca Adama, żądanie to ma charakter majątkowy. Pan Marcin może w testamencie obciążyć spadkobierców zapisem na rzecz siostrzeńca. Jeśli nie określi on, który ze spadkobierców jest obciążony zapisem, wszyscy spadkobiercy odpowiadają w stosunku do wielkości swoich udziałów spadkowych. Siostrzeniec będzie mógł dochodzić od spadkobierców na drodze sądowej realizacji tego zapisu.

Przykład 6: Pani Maria uległa wypadkowi, jest sparaliżowana, może mówić i wykonywać jedynie drobne ruchy rękami. Nie może pisać. Pani Maria chce się odwdzińczyć swojemu synowi Andrzejowi, który się nią opiekuje i prosi go by pomógł jej sporządzić testament, w którym uczyni go jedynym spadkobiercą. Andrzej pomaga matce pisać testament w ten sposób, że podtrzymuje jej dłoń podczas, gdy Maria wykonuje ruchy długopisem. Czy drugi syn Marii Roman może podważyć taki testament?

Porada: Taki testament jest ważny. Testament powinien być sporządzony w całości samodzielnie przez spadkodawcę (zarówno cały tekst, jak i podpis) ingerencja osoby trzeciej może się ograniczać jedynie do podtrzymywania ręki osoby piszącej. Jakikolwiek wpływ na sam proces pisania np. prowadzenie dłoni testatora powoduje nieważność testamentu.
